

АНҒИЗГА ЭКИЛГАН КУНГАБОҚАР ҲОСИЛИ ШАКЛЛАНИШИГА ҚЎЛЛАНИЛГАН МИНЕРАЛ ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

Аннотация: Мақолада кузги буғдойдан сўнг такрорий кунгабоқарда турли меъёрда минерал ўғитлар қўлланилишининг саватдаги нисбат донларнинг етилишига таъсири турлича бўлиши илмий асосланган.

Annotation: The article is based on scientifically grounded in the differentiation of mineral fertilizers in the southern part of the Republic of Karakalpakstan by planting sunflower seeds after the winter wheat and yielding a higher yield.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 29 мартдаги 259-сонли "2019 йил ҳосили учун қишлоқ хўжалиги экинларини оқилона жойлаштириш ва маҳсулот етиштиришнинг прогноз ҳажмлари тўғрисида"ги қароридан Республика бўйича кунгабоқарни асосий экин сифатида 10 минг, такрорий экин сифатида 15 минг гектар майдонга жойлаштириш белгиланган. Ушбу қарорда ер майдонларидан мақсадли ва оқилона фойдаланиш тупроқларнинг табиий унумдорлигини сақлаш ва уни оширишга алоҳида эътибор қаратилган. Чунки, мамлакатимизда йиллик ҳаво ҳарорати юқорилиги, шунингдек қишлоқ хўжалигида экинларни парваришlashда жадаллаштирилган тупроққа ишлов бериш усуллариининг қўлланилиши, экинларни суғориш натижасида тупроқдаги табиий чиринди захираси тез суръатларда камайиб кетади.

Бу эса кузги буғдойдан сўнг экиладиган кунгабоқар экинида минерал ўғитларни мақбул меъёрларининг илмий асослашни талаб қилади.

Дала тажрибалари 2015-2017 й.й. мобайнида Қорақалпоғистон Респуб-

бликаси, Тўрткўл туманидаги "Ёнбошқалъали Хасан-Хусан" фермер хўжаликлари далаларида ўтказилди. Тажиба даласининг тупроғи суғориладиган ўтлоқи-аллювиал бўлиб, ҳайдалма (0-30 см) қатламда чиринди 0,517%, ялпи азот, умумий фосфор ва калий мутаносиб равишда 0,047 ва 0,042 фоиз бўлса, озик моддаларининг ҳаракатчан шаклларида $N-NH_4$ -10,7 мг/кг, $N-NO_3$ -7,1 мг/кг, P_2O_5 -25 мг/кг ва K_2O -120 мг/кг ни ташкил этди.

Экишдан олдин тупроқнинг 1 м қатламдаги электр ўтказувчанлиги ўртача $EC = 1,05$ dS/m га тенг эди, бу эса тупроқни кам шўрланганлигини кўрсатади. Агрохимёвий таҳлиллардан кўрсатишича, тажиба даласининг тупроғи озик моддалар билан кам таъминланган ҳисобланади.

Дала тажрибалари қуйидаги тизимда амалга оширилди (1-жадвал).

Тажиба майдони дастлаб тегишли қайтариқ ва вариантларга бўлинди ва тажиба тизими бўйича аммиакли селитра (34% N), супрефос ($N-10\%$, $P_2O_5-22-23\%$) ва калий хлориди (60% K_2O) қўлланилди.

Тажиба ўтказиш, фенологик кузатувлар, тупроқ ва ўсимлик

намуналари олиш «Методика полевых опытов» (Доспехов, 1985), «Методика Государственного сорта испытания сельскохозяйственных культур» (1964), «Дала тажрибаларини ўтказиш услублари» (2007) қўлланмалари асосида ўтказилди.

Тупроқ намуналаридаги гумус, NPK нинг умумий ва ҳаракатчан турлари миқдорлари «Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах» (1963) ва «Методы агрохимических анализов почв и растений Средней Азии» (1977) усулномаларига биноан амалга оширилди.

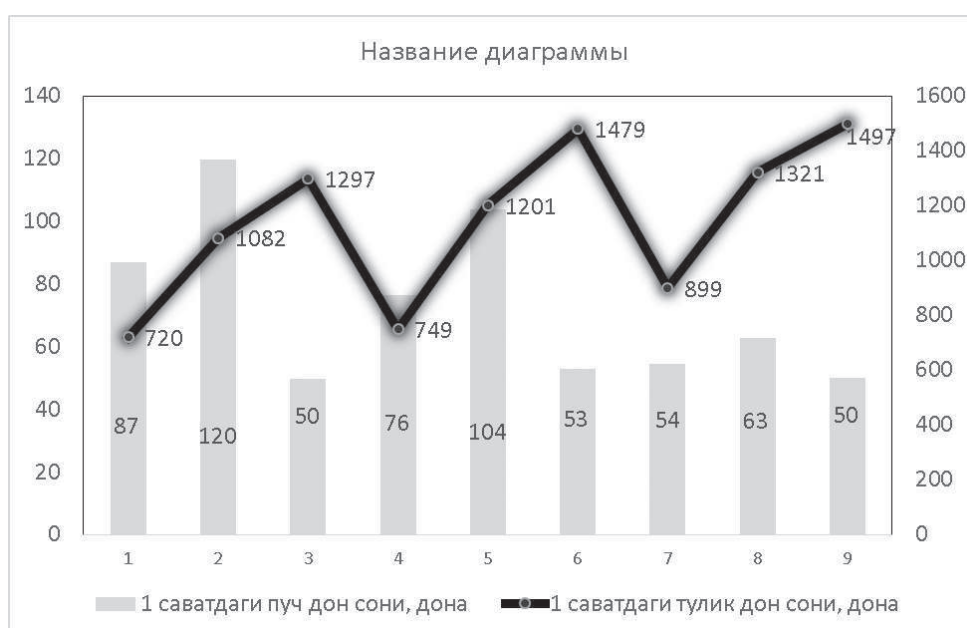
Бизнинг изланишларимизда ҳам кузги буғдойда маъдан ўғитларнинг турли меъёрларини қўллагандан сўнг такрорий экин сифатида экилган кунгабоқар экинида қўлланилган маъдан ўғит меъёрларининг саватдаги донларнинг шаклланишига таъсирини аниқладик (1-расм).

Кузги буғдойда қўлланилган 3 хилдаги маъдан ўғитлар фонидан сўнг экилган кунгабоқарда қўлланилган маъданли ўғитларнинг унинг саватдаги донларнинг тўлиқ шаклланишига таъсири сезиларли бўлди.

Ҳеч қандай ўғит қўлланилмаган 1, 4 ва 7 вариантларда кунгабоқарнинг саватларидаги пуч донлар миқдори бошқа вариантларга нисбатан кўпроқ бўлди (пуч донлар -1 вариантда 10,8%, 4 вариантда 9,2% дон ва

1-Жадвал. Тажиба тизими.

Кунгабоқар экинида вариантлар тартиби	Кузги буғдой ФОН лари	Ўғитларнинг йиллик меъёрлари, кг/га			Қўллаш муддатлари, кг/га			
		N	P	K	Шудгор олдида		2-жуфт барг	Гуллаш даври бошида
					P	K	N	N
1	N120P80K60	0	0	0	0	0	0	0
2		120	80	60	80	60	60	60
3		180	120	90	120	90	90	90
4	N180P120K90	0	0	0	0	0	0	0
5		120	80	60	80	60	60	60
6		180	120	90	120	90	90	90
7	N240P160K120	0	0	0	0	0	0	0
8		120	80	60	80	60	60	60
9		180	120	90	120	90	90	90

1- расм. Кузги буғдойдан сўнг экилган кунгабоқар саватидаги донларнинг шаклланишига қўлланилган маъдан ўғит меъёрларининг таъсири, донa

7 вариантда 5,7%). Лекин шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, бу ерда кузги буғдойда қўлланилган ($N_{120}P_{80}K_{60}$, $N_{180}P_{120}K_{90}$ ва $N_{240}P_{160}K_{120}$ кг/га) минерал ўғит меъёрларининг таъсирини кузатиш мумкин.

Кунгабоқар экинига $N_{120}P_{80}K_{60}$ кг/га қўлланилган 2, 5 ва 8 вариантларда саватдаги пуч донлар кузги буғдой фондларига тегишли равишда 10,0; 7,9 ва 4,5 фоизни ташкил этган бўлса, кунгабоқар $N_{180}P_{120}K_{90}$ кг/га меъёрида озиклантирилган

3, 6 ва 9 вариантларда ушбу кўрсаткичлар 3,7; 3,4 ва 3,2 фоиз бўлди.

Ушбу кўрсаткичлар ҳосилдорликка ўз таъсирини кўрсатиб, энг юқори кўрсаткичлар тажибанинг 6 ва 8 вариантларда (19,3 ва 18,3 ц/га), яъни кузги буғдойда $N_{180}P_{120}K_{90}$ ва $N_{240}P_{160}K_{120}$ кг/га қўлланилгандан сўнг кунгабоқарни $N_{180}P_{120}K_{90}$ ва $N_{120}P_{80}K_{60}$ кг/га меъёрларида озиклантирилган вариантларда олинди.

Демак, кузги буғдой анғизига кунгабоқар экиб, ундан юқори ҳосил олиш учун қуйидаги табақалаштирилган тартибда озиклантириш яхши самара беради:

1. Кузги буғдойда минерал ўғит меъёри $N_{180}P_{120}K_{90}$ кг/га қўлланилган далаларда такрорий экин сифатида кунгабоқарни $N_{180}P_{120}K_{90}$ кг/га меъёрда (ерни тайёрлаш даврида – P-120, K-90 кг/га, азотни 180 кг меъёрини тенг иккига бўлиб, майсалар тўлиқ униб

бўлгандан сўнг ва кунгабоқар саватча туғиб, гуллаш даври бошланаётган даврларда);

2. Кузги буғдойда минерал ўғит меъёри N240P160K120 кг/га қўлланилган далаларда такрорий экин сифатида

кунгабоқарни N120P80K60 кг/га меъёрида (ерни тайёрлаш даврида - P-80, K-60 кг/га, азотни 120 кг меъёрини тенг иккига бўлиб, майсалар тўлиқ униб бўлгандан сўнг ва кунгабоқар саватча туғиб, гуллаш даври бошланаёт-

ган даврларда) озиқлантириш тавсия этилади.

**Л.А.Мирзаев, қ.х.ф.н.,
Пахта селекцияси,
уруғчилиги ва етиштириш
агротехнологиялари илмий-
тадқиқот институти.**

МИНЕРАЛ ВА МАҲАЛЛИЙ ЎҒИТЛАРДАН САМАРАЛИ ҲОЎДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация; Экинларни ўғитлаш режасида ўғитларнинг тури, қўлланилиш меъёри, муддати ва усули кўрсатилган бўлади.

Аннотация; В плане удобрений будут указаны тип, количество, сроки и способ применения удобрения.

Калит сўзлар; Минерал ўғит, тупроқ, ўғитлаш, самарадорлик, ўғитлаш режаси.

Ключевые слова; Удобрение, почва, удобрение, эффективность, план удобрения.

Экинлардан мўл ва сифатли ҳосил етиштириш билан бирга тупроқ унумдорлигини оширишда ўғитлардан тегишли меъёрида ҳоўдаланиш алоҳида аҳамият касб этади.

Экинларни озиқ моддалар билан озиқлантириш ўғит қўлланилиши бўйича ўтказилган тажрибалар натижаларига асосланиб, илмий асосда тузилган махсус режа бўйича ўтказилиши керак. Ўғитлаш режаси икки босқичга бўлинади: 1. Илмий иқтисодий жиҳатдан асосланган ўғитлаш режасини тузиш. 2. Тузилган ўғитлаш режаси бўйича ўғитларни қўлланилиши.

Экинларни ўғитлаш режасида ўғитларнинг тури, қўлланилиш меъёри, муддати ва усули кўрсатилган бўлади. Ўғитлаш режаси мутахассислар ёки илмий ташкилотлар ходимлари томонидан тузилади. Ўғитлаш режаси экинлар ҳосилдорлиги; ернинг унумдорлик даражаси; алмашлаб экиш экинлари, органик ўғитларнинг жамғариш режаси ва ҳўжаликнинг бошқа тупроқ, иқлим ва ташкилий ишлари ҳисобга олиниб тузилади.

Экинларни ўғитлаш тизимига қатъий риоя қилинса, ҳосил мўл, сифатли, арзон бўлиши билан бирга деҳқончиликнинг

самарадорлиги кескин ошади; далаларнинг унумдорлиги бир текисда агроэкологик талабларда ошиб бориши таъминланади.

Ўғитлаш режаси тузилганда экинларни ўсиши ва ривожланиш фазалари бўйича озиқ моддаларга бўлган талаби ҳисобга олиниши керак. Чунки ҳар хил экинларнинг озиқ элементларига бўлган талаби уларнинг фазалари бўйлаб жуда ҳам ўзгарувчан бўлади. Экинларнинг айрим фазаларида айрим озиқ элементларига бўлган талаби шу даражада ошиб кетадики, ушбу даврда экинлар тегишли озуқа элементлари билан етарлича таъминланилса, уларнинг ҳосилдорлиги кескин камайиб кетади.

**Д.У.Файзуллаева,
И.Нурматов, Д. Бекназаров,
М. Тухлиев,
Дон ва дуккакли экинлар
илмий тадқиқот институти
Қашқадарё филиали Илмий
ҳодимлари.**

Ҳоўдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мусаев. Б. С. Агрокимё. Тошкент-2001 й.
2. Сатторов. Д, Мусаев. Б. С. Тупроқшунослик, агрокимё ва мелиорацияга оид ҳолқаро атама-ларнинг русча-ўзбекча луғати. Тошкент- 1992 йил.
3. Бобоҳўжаев. И., Узоқов.П. Тупроқнинг таркиби, ҳоссалари ва анализи. Тошкент-1990 йил.